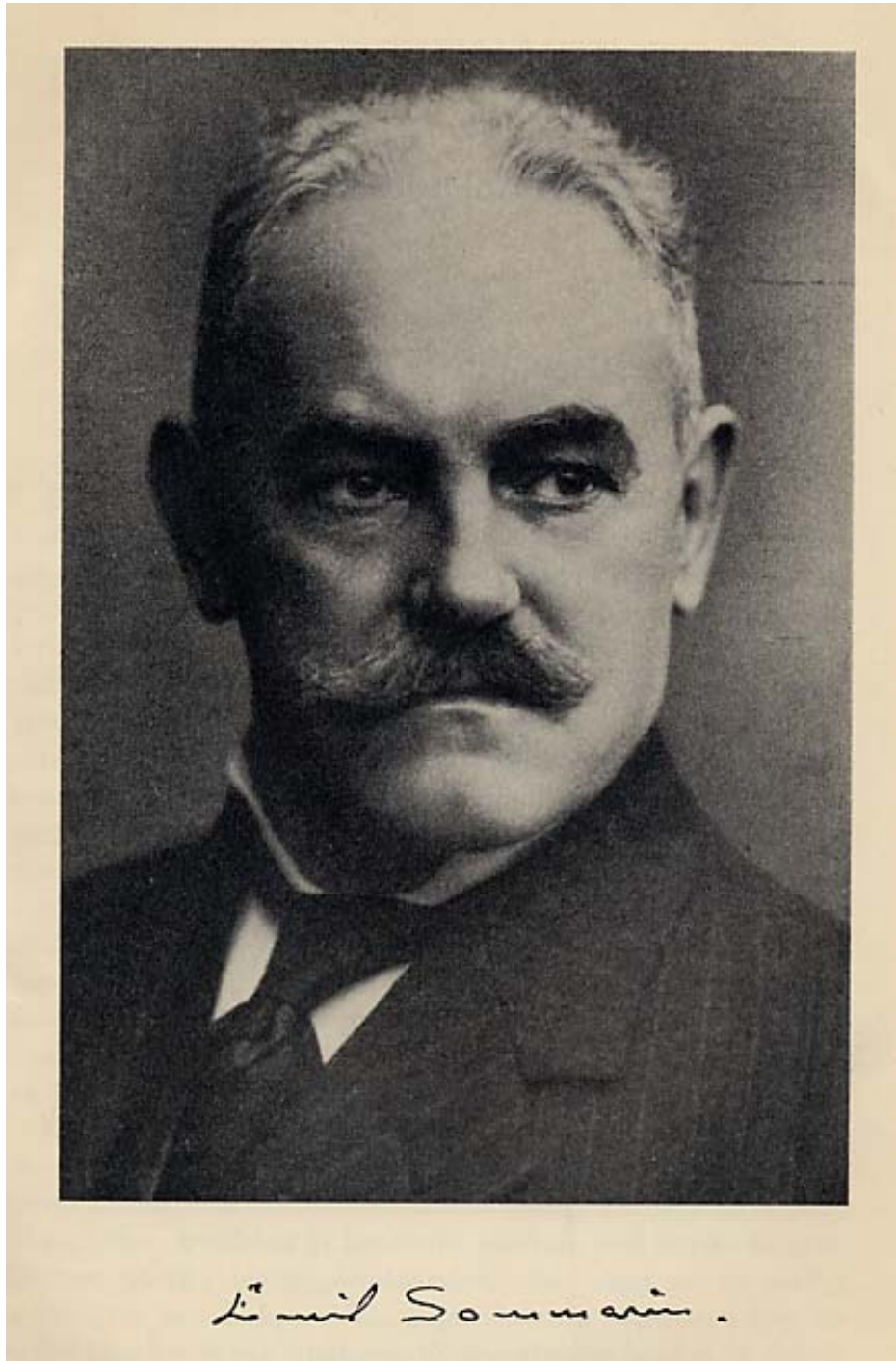

EMIL SOMMARIN
Minnesord av Carsten Welinder

Litterarum Lundensis Societas Humaniorum, Lund: CWK Gleerup, 1956

Emil Sommarin föddes i Malmö den 13 januari 1874. Även om han ej själv tillhörde vad som då benämndes underklassen, hans far var vagnmakaremästare, fick han redan tidigt personliga intryck av de sociala missförhållandena, vilka blevo bestämmande för hela hans livsinställning. Det var därför helt naturligt att han, när han 1891 kom till Lund, slöt sig till de radikala studentkretsarna. Sommarin ägnade sig dock ej omedelbart åt

samhällsvetenskaperna, utan i stället blevo nordiska och germanska språk hans huvudämnen, vari han 1899 avlade fil. lic.-examen. Språnget därifrån till nationalekonomi kan synas djärvt, men sannolikt har det historiska intresse Sommarin alltid bevarade väckts, eller i varje fall fördjupats, genom hans studier i nordiska språk. Genom sina fältstudier rörande folkspråket i Skytts härad, som talades mest genuint av husmän och fiskmåglare, fick han stifta bekantskap med landsbygdens proletariat. Vad som framför allt förde honom in på ekonomiska studier var dock bekantskapen med den av honom mycket beundrade Knut Wicksell.

Efter avlagd examen började Sommarin 1900 tjänstgöra på Svenska akademiens ordboks redaktion. Samtidigt tog han på allvar itu med sina nationalekonomiska studier. Då dagarna ägnades åt ordboken, kvällarna åt familjeliv, samvaro med talrika kamratkretsar, frivillig bildningsverksamhet, eller något av de otaliga andra järn han hade i elden, fingo nätterna tillgripas i stor utsträckning för de nya studierna. En ung ekonom hade ej då möjlighet att erhålla 10-20.000 kr. i anslag enbart på förhoppningen att han en gång skall disputerat. År 1908 disputerade Sommarin i nationalekonomi och blev följande år docent. Därmed var mödorna dock ej slut. Då nationalekonomi tillhörde juridiska fakulteten och var förbundet med finansrätt, måste han samtidigt som han skaffade sig reella professorsmeriter, även avlägga juris kandidatexamen. Sedan 1911 var han lärare i Alnarp och fick därmed en förtrogenhet med det skånska jordbruket, som erhöll avgörande betydelse för hans framtida forskningar. År 1919 erhöll Sommarin professuren i Lund, vilken han sedan innehade under tjugo år.

Sommarins professorsår kännetecknas av undervisning, utgivande av skrifter, journalistik, kommittéarbete, sakkunniguppdrag av skilda slag, medverkan i styrelser, uppdrag i det politiska och studentsociala arbetet — kort sagt allt vad man kan vänta av en professor i nationalekonomi. Är det något som särskilt frapperar, är det hans oerhörda undervisningsbörda. Tidvis svarade han utan någon som helst medhjälpare för undervisningen i nationalekonomi i såväl den juridiska som filosofiska fakulteten samt dessutom för undervisningen i finansrätt. Samma undervisning omhänderhas nu av två professorer, en docent och två biträdande lärare, vilka förfoga över en välutrustad ekonomisk institution. Ytterligare tjänster äro dessutom planerade. När man ser vad tidigare forskare kunde uträtta genom hängivet arbete, förefaller talet om universitetens nuvarande nödläge något överdrivet. Först när Johan Åkerman 1932 övertog undervisning och examination i filosofiska fakulteten fick Sommarin en verklig lättnad.

Givetvis var nationalekonomi inom filosofiska fakulteten då ett långt mindre ämne än nu är fallet. Medan det nu räknas till de mest krävande ämnena, ansågs det onekligen under Sommarins tid som ett ämne, lämpligt att ta som fyllnadsämne i en »pappersfil. kand.». Resultatet blev en våldsam tillströmning av tentander. Sommarin ansåg att nationalekonomi var ett ämne, som borde begripas, men ej inpluggas. Hans goda hjärta gjorde honom böjd till ett visst överseende med tentandernas mänskliga svagheter. Det var nog så att åtskilliga företagsamma individer — mera utrustade med en flytande tunga än med solida kunskaper — förstodo att utnyttja hans överseende till att skaffa sig betyg på goda villkor. Över en viss gräns vågade man dock ej gå. Inom min årgång berättades med bävan, hur Sommarin blivit så förbittrad över en mer än lovligt fräck bluff att han ej blott kuggade tentanden ifråga för den gången utan för säkerhets skull underkände honom ytterligare sex gånger. Våra dagars undervisningsnämnder skulle kanske ej gillat ett sådant tillvägagångssätt, men den generalpreventiva effekten var god.

Sommarin sysslade givetvis ej enbart med elementär undervisning. Bl.a. ha fyra professorer disputerat för honom, vilket är rekord inom den ekonomiska disciplinen, där doktorander äro

tämligen sällsynta. Sina elever på det högre stadiet visade han ett intresse och en hjälpsamhet, som då ej var vanlig inom den juridiska fakulteten.

Sommarins stora undervisningsbörda måste inverka på hans vetenskapliga produktion. Även om han haft bättre tid, hade hans ställning varit svår. Hans företrädare, Knut Wicksell, var Sveriges främste ekonomiske teoretiker. Han var visserligen ännu ej allmänt erkänd som sådan, och ej minst i Lund hade han varit underskattad. Sommarin framhöll ständigt Wicksells ojämförliga storhet, och han hade säkerligen gärna velat fortsätta hans forskningsarbete. Det var dock andra som fingo göra detta och på så sätt skänka Wicksell internationell ryktbarhet, framför allt i de anglosachsiska länderna. Sommarins styrka låg ej på den abstrakta teoriens fält — så var han ej en skolad matematiker — utan på den ekonomiska historiens område. Redan hans doktorsavhandling behandlade ett historiskt ämne, nämligen arbetsförhållandena vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring 1720. Han tog där på ett för den tiden ovanligt sätt upp ekonomiska och sociala problem till debatt. På den ekonomiska historiens område ligga också hans övriga större arbeten, behandlande det skånska jordbrukets och det svenska sparbanksväsendets historia. Till stor del äro de skrivna under hans emerititid, då han äntligen fick mera tid för vetenskapligt arbete. De äro rika på fakta och analyser, men tyvärr delvis skrivna på ett för läsaren svårtillgängligt sätt. Dessutom har Sommarin utgivit ett otal mindre skrifter och uppsatser, omfattande praktiskt taget alla nationalekonomiens områden och åtskilligt därutöver. Hans kännedom om det ekonomiska livets olika områden samt hans goda omdöme komma där ofta till sin rätt.

Under Sommarins verksamhet som akademisk lärare fick den teoretiska nationalekonomien ett starkt uppsving, inspirerat först av de ekonomiska omvälvningar världskriget hade i sitt spår och sedan av den stora depressionen i början av 30-talet. Nationalekonomien blev en väldig vetenskap, varav ingen kunde behärska mer än en mindre del. För en sådan specialisering saknade Sommarin såväl tid som lust. Han fällde alltid vänliga omdömen om de nya arbeten som publicerades — även om redan deras starkt abstrakta form borde varit honom främmande — men han gjorde ej någon egen insats på samma område. Den ekonomiska historien, som tidigare hade erkänts som en viktig del av nationalekonomien, kom helt i bakgrunden, och skulle först senare få sin upprättelse. Detta gjorde att Sommarin så småningom isolerade sig från sina svenska kolleger. Så mycket bättre trivdes han med sina danska vänner.

Sommarins skrifter göra honom knappast full rättvisa. Medan hans muntliga framställning var temperamentsfull och medryckande, blev den lätt — framför allt i hans större arbeten — opersonlig och matt när den kom i tryck. Bäst kom han därför till sin rätt som föreläsare och debattör — framför allt när han talade oförberett över något ämne som intresserade honom eller när någon av hans käpphästar var hotad — och den som endast känner honom från hans skrifter får en ensidig bild av honom.

I sin ungdom var Sommarin ivrig deltagare i politiska och kulturella debatter å »Stora Salen», och en tid var han studentkårens ordförande. Han inledde den första studentaftonen i Lund med att tala om studenterna inför den sociala frågan. Sin största insats inom studentlivet gjorde Sommarin som stiftare och förste ordförande i den år 1896 bildade föreningen »Studenter och arbetare». Skildringar från denna tid ingå i hans bok med samma namn. Boken ger ej mycket om Sommarin själv, vilken med för honom karakteristisk blygsamhet träder i bakgrunden, men ger så mycket mera av olika radikaler, såväl studenter som arbetare. Han beundrar gärna de unga radikala akademiker han råkade under denna tid och av vilka flera slagit sig fram till ledande poster inom samhället, men talar med än större sympati om skånska arbetare, vilka trots svåra yttre omständigheter varken förlorade sin idealitet eller sin kloka besinning.

Även om Sommarin själv räknade sig till de radikala, är det lätt att se att han långt ifrån var någon ytterlighetsman. Därtill hade han alltför stor förståelse för motståndarnas synpunkter. För den ortodoxa marxismen var han främmande såväl till följd av sin vetenskapliga uppfattning som sin känsla för historisk tradition. »Studenter och arbetare» var ej heller någon doktrinärt radikal sammanslutning, även om den först nekades tillträde till Akademiska Föreningen därför att den till hälften bestod av »busar».

Dess uppgift var att sammanföra akademiker och arbetare till fri diskussion rörande aktuella problem. Sommarins ordförandeskap blev ej långvarigt. Redan efter två år utbröt den då riksbekanta Svedalastrejken. Bolaget hade bryskt avvisat ett mycket rimligt lönekrav och arbetarna svarade med att nedlägga arbetet efter 24 timmars ultimatum, varigenom maskiner och lager hotade ta skada. En del studenter anmälde sig då som strejkbrytare under ytterst demonstrativa former. Resultatet blev motdemonstrationer, upplopp, uppläsande av uppslagslagen samt ingrepp av husarer från Malmö. Ett par medlemmar av »Studenter och arbetare» hade anmält sig som strejkbrytare, emedan de ville protestera mot det avtalsbrott de strejkande gjort sig skyldiga till. Andra medlemmar krävde att dessa skulle uteslutas ur föreningen, något som Sommarin motsatte sig enär föreningen borde vara opolitisk och någon uteslutningsparagraf ej existerade. Då kravet på uteslutning likväl fick en ej obetydlig minoritet, avgick Sommarin som ordförande och föreningen förde sedan en tynande tillvaro.

Jag har berört denna episod, då den belyser Sommarins rättskänsla och aktning för personliga åsikter, men också hans känslighet och motvilja mot hård strid. I det förra liknade han Knut Wicksell. Han saknade dock helt dennes förmåga att skaffa sig personliga motståndare. Sommarin torde varit den ende, som kunnat bevara vänskapliga förbindelser med såväl Bengt Lidforss som Fredrik Böök.

Även om Sommarin företrädde det socialdemokratiska partiet i såväl stadsfullmäktige som landsting, var han som nämnts ej någon utpräglad partiman. Redan hans tillbakadragna läggning och starka självkritik hade gjort honom föga lämpad som aktiv politiker. Han avböjde också ett erbjudande att bli konsultativt statsråd i den första brantingska ministären. Han yttrade en gång på en föreläsning, att teoretiska ekonomer ej duga till statsråd. Typiskt för hans blygsamhet är att han under vår långa bekantskap aldrig med ett ord antydde, att han själv haft möjlighet att pröva den satsen.

Helt naturligt gjorde Sommarins sociala och pedagogiska intressen honom till en varm anhängare av folkbildningsverksamheten. Denna uppbars då av ideellt lagda akademiker, som ville föra bildningens frukter ut till folket, och möttes av starkt gensvar, framför allt från många inom arbetarklassen, vilka önskade att dennas ekonomiska framsteg skulle åtföljas av kulturella. Det var synpunkter Sommarin varmt sympatiserade med, och jag har råkat gamla arbetare, som omtalat vilket starkt intryck han gjorde som föreläsare och studieledare. Men även på sparbanks- eller lantbruksmöten trivdes han väl. Han mötte här män, som delade hans sociala intressen, demokratiska framstegstro och praktiska synpunkter. Hans föredrag och diskussionsinlägg fingo också väsentlig betydelse för opinionsbildningen.

Främst kom Sommarins ovanliga pedagogiska förmåga dock hans lärjungar vid universitetet till del. Min första bekantskap med Sommarin gjorde jag som åhörare av hans föreläsningar i national-ekonomi. Klockan åtta på morgonen fyllde han universitetsbyggnadens största lärosal med en väldig skara av juris och filosofie studerande. Den tidiga timmen var ej blott karakteristisk för Sommarins flit och fysiska spänst utan visade även vilken popularitet han åtnjöt som föreläsare. Hade vi jurister ej betraktat hans föreläsningar som oaser i den

vetenskapliga öknen, hade bänkarna varit åtskilligt glesare besatta. Hur unga och oerfarna vi än voro, kunde vi likväl uppskatta hans människokunskap, goda omdöme och lugna humor. Han sysslade gärna med de klassiska engelska ekonomerna, främst Adam Smith vars människoupfattning och samhällssyn så väl överensstämde med hans egen. Han har också översatt de viktigaste delarna av dennes *Wealth of Nations* till svenska.

Det var framför allt under »morgonbönerna» vi fingo ta del av de klassiska ekonomernas visdom. Dock ej enbart därav. Sommarin interfolierade sin framställning med högst personliga synpunkter på mångahanda ting. Vi fingo minnesbilder från kommittéer, där någon ledamot fällt ett mindre lyckat yttrande, eller från något sparbankssammanträde, där en skånsk lantman slagit huvudet på spiken. Vi fingo del av Sommarins personliga sympati för Ernst Wigforss, blandad med någon reservation inför dennes ekonomiska politik, av hans ironiska syn på Cassels reklam för sin egen förträfflighet, av hans beundran för Marcus Wallenberg och motsatta känslor för riksbankschefen Moll m.m. Men vi fingo också del av hans erfarenheter från fattigvårds- och barnavårdsarbete i »Judéens» slumkvarter. Det var ej utan att undervisningen i statsrätt efter en sådan föreläsning föreföll något torr och verklighetsfrämmande.

På eftermiddagen hade Sommarin kollegier, med vars hjälp han, liksom sina kolleger i juridiska fakulteten, förökade sitt välstånd. Själva systemet var ej populärt bland oss juris studerande, men ingen kunde neka till att hans kollegier voro värda sina pengar. I studiehandboken hade förteckningen på kurslitteratur i nationalekonomi en avskräckande längd, men där stod också att huvudparten av denna litteratur genomgicks på ett kollegium. Detta var ej överord. Den som följde ordentligt med på kollegiet, behövde sedan ej läsa mera än valda delar av Sommarins *Ekonomilära*. Då kollegierna främst riktade sig till jurister, var undervisningen mera elementär än på föreläsningarna. Det hette att »farbror Emil ritar och berättar», och detta var bokstavligen riktigt. Sommarin ritade och ingalunda blott kurvor. Var han på gott humör, kunde han t. ex. illustrera exemplet om bonden som förde sina grisar till torgs med att rita en griskulting i en spjällåda. Strängt pedagogiskt sett var detta väl ej nödvändigt, men faktum är att jag mer än en gång konstaterat att Sommarins lärdomar i nationalekonomi sitta förbluffande väl fast även hos äldre jurister.

Då finansrätt ingick i Sommarins professur, var han även skyldig att föreläsa och tentera i ett juridiskt ämne. Han hade som nämnts måst avlägga juris kandidatexamen, men givetvis varken förvärvat sig djupare kunskaper i eller större intresse för juridik. På ett kollegium gick han likväl redligen igenom skatterättens huvuddelar, vilka han belyste med sina erfarenheter från taxeringsarbetet. I likhet med de klassiska ekonomerna sträckte sig hans radikalism ej till skattepolitiken utan han varnade ständigt för alltför hård beskattning av företagsamhet och sparande. Närmast om hjärtat låg honom en reformering av den kommunala fastighetsbeskattningen på intresseprincipens grund, där hans egen fastighet på Södergatan gärna fick tjäna som exempel. Fastighetsbeskattningen hade då blott fått en provisorisk lösning, och har fortfarande en sådan.

Sommarin yttrade en gång med stilla självironi att han var den ende svenske ekonom, som ej var världsberömd. Jag tror ej han tog det så hårt. Personlig reklam och jakt efter publicitet var honom främmande. Han arbetade osjälviskt på att göra sin store företrädare känd och uppskattad, men eftersträvade ej själv den ryktbarhet som så småningom kommit denne till del. Stilla och försynt ägnade han sig åt de uppgifter som redan tidigt blivit honom kära. Sparbanker och egna jordbruk för lantarbetare voro väl ur den högre politikens synpunkt ganska triviala ting, men de ägde, eller hade i varje fall ägt, sin betydelse för de mindre inkomsttagarnas levnadsstandard.

Däremot var han långt ifrån någon planhushållningsteoretiker. Ingen åtgärd ansåg han så farlig som en penningvärdeförsämring, och ständigt återkom han i sina föreläsningar till de misstag ifråga om penningpolitiken som begåtts under första världskriget. En inflation ej blott bestal den enskilde på hans egendom utan avskräckte honom också från att genom arbete och sparsamhet söka nå en tryggad ställning. Andra värderingar äro nu förhärskande, men man har dock det intrycket att de ekonomer, som en gång gått i Sommarins skola, ej ta den fortgående penningvärdeförsämringen lika lätt som de vilka utbildats på annat håll.

För Sommarin var ej välstånd i och för sig ett tillräckligt mål för den enskildes arbete. Viktigare var den fostran av karaktären som följde av att man genom hårt arbete nådde en oberoende ställning. Som så många andra, vilka fasthöllo vid sin ungdoms ideal, fick också Sommarin tillfälle konstatera, att världen var ur led.

Genom sitt sinne för historisk tradition och mänskliga värden var Emil Sommarin en god representant för sitt landskap och sin hemstad. Här i Skåne — i Lund och vid den vackra Finjasjön — trivdes han gott och erhöll tack vare sitt hjärtegod och försynta väsen många vänner.